

MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

*tanszékvezető egyetemi tanár**KRE Állam- és Jogtudományi Kar*

A kógens és klaudikálóan kógens fogyasztói szabályok gyökerei

Nagy öröm és megtiszteltetés a Fazekas Judit számára készülő tisztelegő kötet szerzőjének lenni. Évfolyamtársak voltunk, majd Miskolcon tanszéki kollégaként dolgoztunk. Konferenciákat szerveztünk, jogharmonizációs kutatásokban vettünk részt. Több ízben is egyidőben voltunk visiting fellow-k a Warwick Egyetemen. Közeli jó barátként figyelemmel kísértük egymás oktatói és kutatói tevékenységét. Örömmel láttam elért eredményeit, számtalan cikkét, hazai és külföldi előadásait, a fogyasztóvédelem terén publikált *könyveit*. Tanulmányom témaválasztásával és az ő tollából származó idézetek sokaságával is tisztelni szeretnék munkássága előtt, amely alapján bátran állíthatjuk, hogy Profesz-szor Asszony a fogyasztóvédelem legkiemelkedőbb hazai művelője. Isten éltesen, Judit!

ABSZTRAKT

A fogyasztóvédelmi szabályok jelentős részben eltérést nem engedő kógens normák, és olyan klaudikálóan kógens szabályok, amelyek csak a fogyasztók érdekében történő eltérés lehetőségét biztosítják. A tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen körülmények játszottak és játszanak szerepet egyrészt általában a fogyasztóvédelemre jellemző szigorú szabályozási technika elterjedésében (I. pont), másrészt kifejezetten a fogyasztói szerződések körében a szerződési szabadságot felülíró megoldásokban (II. pont), harmadrészt a fogyasztói szerződések klaudikálóan kógens szabályaiban (III. pont). A vizsgálódás nem irányul a kógens normák és a klaudikálóan kógens szabályok bemutatására, a tanulmány a szerződések világában jellemző diszpozitív szabályozástól való eltérés okait kutatja.

Kulcsszavak: diszpozitív szabályozás ■ kógencia
■ klaudikálóan kógens szabályok ■ európai jogalkotás

I. A KÓGENS SZABÁLYOK LÉTÉT MEGALAPOZÓ KÖRÜLMÉNYEK ÁLTALÁBAN A FOGYASZTÓVÉDELEMBEN

A fogyasztói magánjogra jellemző kógencia megértéséhez röviden célszerű utalni arra a körülményre, hogy az eltérést nem engedő normák dominanciája a fogyasztóvédelem egészében megfigyelhető. A kógens fogyasztóvédelmi szabályok létét megalapozó körülmények között tanulmányunk az alábbiakat említi:

- a fogyasztói jogok alapjogi jellege,
- a fogyasztóvédelem részben közjogi jellege,
- a fogyasztóvédelem célja,
- gazdasági körülmények hatása.

1. Fogyasztók jogai – az alapjogok rendszerében

A jogirodalom az alapjogok három generációját különbözteti meg.^[1] A fogyasztók jogai – az egészséges környezethez való joggal és a betegjogokkal együtt – a harmadik generációs jogok közé sorolhatók.^[2] Fazekas Judit szerint „a harmadik generációs jogok alapvetően a globalizáció és a technikai fejlődés hatására jelentek meg, jellemzően a XX. század második felétől kezdődően.”^[3] „A fogyasztói jogok tehát ma már olyan harmadik generációs jogok, amelyek egyes országokban alapjognak minősülnek. Ennek a minősítésnek az irányába mutat az Európai Unió Alapjogi Chartája is. A Chartában szereplő jogok között egyfajta hierarchiát jelez ugyan a sorrendiség (például az I. címbe szerepelnek a méltósághoz, a II. címbe a szabadsághoz fűződő jogok, a fogyasztók védelme pedig »csak« a IV. címbe (Szolidaritás) található, ugyanakkor a dokumentum értelmzéséről és alkalmazásáról szóló VII. címbe a Charta által tartalmazott alapjogok korlátozása tekintetében nincsenek jogcsoportonként eltérő szabályok.”^[4] Az alkotmányos gyökerek^[5] indokolják azt, hogy a fogyasztóvédelem legalapvetőbb intézményei kógens jogszabályokban öltsenek testet, hiszen a fogyasztói jogok érvényesülését a diszpozitív szabályozás kikezdené.

2. A fogyasztóvédelem részben közjogi jellege

A fogyasztóvédelem az Eörsi Gyula által vegyes szakjogoknak nevezett jog-

[1] Sári – Somody, 2008, 42-43.

[2] Chronowski, 2010, 17.

[3] Lévayné – Lévay, 2017, 373.

[4] Lévayné – Lévay, 2017, 377.

[5] „Az Unió politikájában biztosítani kell a fogyasztók védelmének magas szintjét” (az Európai Unió Alapjogi Chartája 38. cikk).

területek közé tartozik. „A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogág, amely nem csupán a polgári jogba, hanem a közigazgatási jogba^[6], a versenyjogba^[7], csőd-jogba^[8], sőt a büntetőjogba^[9] is tartozik, az eljárásjogokról és az európai jogról^[10] nem is beszélve.”^[11] „A fogyasztóvédelmi jog területére sorolható a fogyasztók számára üzletszerűen gazdasági tevékenységet folytató jogalanyokra vonatkozó, a fogyasztók érdekvédelmében megalkotott jogi normák összessége. Ennek a tágabb értelmezésnek teret adva a fogyasztóvédelmi jog nem csak magánjogi normákból tevődik össze, hanem kiterjed a fogyasztók érdekében megalkotott közigazgatási szabályokra is, valamint ezek közigazgatási úton történő érvényre juttatására és a közigazgatási szabályok szankcionálása érdekében alkotott előírásokra is.”^[12] Közjogi jellegűek^[13] pl. a biztonsági, egészségvédelmi előírások. „A fogyasztóvédelmi jog a közjog és a magánjog határán helyezkedik el, egyaránt tartalmaz közigazgatási, polgári jogi, büntetőjogi, anyagi és eljárásjogi normákat. A fogyasztóvédelmi jog kiterjed ugyan a hagyományos jogi kategóriákra, de nem azonosul, nem olvasztható be egyik jogágba sem, hanem egyszerre több jogág jellegzetességeit viseli magán. A fogyasztóvédelmi jog egy új, plurális, sokszínű, autonóm jogterület, amely szabályozza a fogyasztással összefüggő jogviszonyokat, ezek között a fogyasztó és a kereskedő, a fogyasztó és a termelő között létrejövő elsősorban kötetmi jogviszonyokat (fogyasztói szerződések, termékfelelősség stb.), de kiterjed azokra a jogviszonyokra is melyeknek a fogyasztó közvetlenül nem alanya, de amelyek célja a fogyasztók, illetőleg a piac védelme (piacfelügyelet, reklámfelügyelet, versenyjogi-, környezetvédelmi-, árszabályozás, üzletek nyitvatartása, kereskedelmi tevékenység folytatása stb.).”^[14] „...szerződéskomplexumok integrálódnak egy nagyobb olyan egységbe, amely különböző jogágazatok intézményeit kapcsolja össze egy meghatározott cél szolgálatában (pl. fogyasztóvédelem). A fogyasztóvédelem joga egyesíti a fogyasztóvédelem minden szabályát. Ide tartozik pl. a minőségvédelem, amely önmagában is egyesít államigazgatási jogi, polgári jogi és munkajogi elemeket, a fogyasztóvédelem külön állami szervezete – esetleg külön bírósága (Svédország) -, fogyasztói érdekképviseletek létrehozása, az említett általános szerződési feltételek különjoga, a csalárd módon való reklámozás és szerződéskötés (árak küldése megrendelés nélkül, részleteladás súlyos feltételekkel), stb.”^[15]

[6] Lásd pl. Varga, 2010, 363-388.

[7] Lásd pl. Vörös, 2007; Miskolczi Bodnár, 2007, 127-146.; Miskolczi Bodnár, 2010b, 84-96.

[8] Miskolczi Bodnár, 2012, 63-77.

[9] Lásd Madai, 2007.

[10] Lásd pl. Fazekas, 2007a, 20-36.

[11] Miskolczi Bodnár, 2016, 28-31.

[12] Miskolczi Bodnár – Sándor, 2012, 31.

[13] Bencsik, 2016.

[14] Fazekas, 2003, 282-284.

[15] Eörsi, 1983, 43.

A fogyasztóvédelem részben közjogi jellege azért meghatározó témánk szempontjából, mert a közjogban főszabályként kógens szabályok találhatóak, így érthető módon a fogyasztóvédelem közjogi részét döntően kógens normák alkotják.

3. A fogyasztóvédelem célja

A fogyasztóvédelem céljáról két nézet körvonalazódott a jogirodalomban. Az egyik álláspont szerint a fogyasztó számára védelmet kell biztosítani, mert rászorul a külső segítségre. A korszerűbbnek tartott álláspont szerint a fogyasztót támogatni kell annak érdekében, hogy képes legyen megvédeni önmagát.^[16] A kógens szabályozást Fazekas Judit az első – protekcionista – állásponthoz kapcsolja, amikor így ír: „Ez dinamikus jog- és gazdaságpolitikát, valamint protektív jogalkotást feltételez. A fogyasztói érdekek megsértésének megelőzése kógens jogi szabályozást feltételez, amelyek megakadályozzák azt, hogy a piaci uralom birtokosai az ügyletkötés során eltérjenek a jogszabálytól.”^[17] A Thierry Bourgoignie nevével fémjelzett másik irányzat a fogyasztóvédelem szélesebb körre kiterjedő beavatkozási területein több lehetőséget ad diszpozitív szabályok megalkotására, pl. a fogyasztók oktatása, jogorvoslati joga terén. Fazekas Judit nem állítja azt, hogy a fogyasztók támogatását célul tűző irányzattal összeegyeztethetetlen lenne a kógencia. Álláspontunk szerint ez a napjainkban inkább elfogadott irányzat sem mondhat le a kógens jogszabályok alkalmazásáról, pl. a fogyasztók megfelelő információval ellátása érdekében, vagy éppen a megvesztésekkel szembeni fellépés területén.

Megítélésünk szerint kógens normák felhasználásával a fogyasztóvédelem céljáról kialakított mindkét álláspont számol, közöttük csak annyi a különbség, hogy a protekcionista szemlélet a fogyasztóvédelem leginkább neuralgikus pontjaira koncentrál, amelyek jellemzően igénylik a kógens normák megalkotását, míg a fogyasztó támogatását célul kitűző irányzat ezen a körön túli fellépést is sürget, és ezeken a – protekcionista irányzathoz képest többletként jelentkező – területeken lehetőség nyílik eredmény elérésére diszpozitív szabályok révén is.

4. Gazdasági körülmények hatása

Egyetértünk Fazekas Judittal, amikor ezt írja: „A fogyasztóvédelem, – amely nem más, mint a fogyasztói preferenciák gazdaság szabályozása útján történő érvényre juttatása – jogtudományi elemzéséhez elkerülhetetlen a modern közgazdaságtan néhány alapvető tételének, így a termelés-fogyasztás kapcsolatának, a fogyasztó gazdasági folyamatokban játszott szerepének, a gazdaság és az állami irányítás, vagy más néven kormányzati beavatkozás és a szabad piac

[16] A két álláspontot részletesen bemutatja: Fazekas, 1995, 65-72.

[17] Fazekas, 2007, 66.

bonyolult kölcsönhatásának a vizsgálata.”^[18] „A fogyasztóvédelmi jog alapja a fogyasztás szükségletének és a termelésnek az egymásrataltságában keresendő. A termelés és a fogyasztás közötti egyensúly megbomlása a fogyasztó és termelő, illetve eladó, szolgáltató közötti gazdasági erőviszonyokat is átírhatja – ld. pl. a hiánygazdaság esetét, illetve a túltermelési tendenciákat – amely gazdasági jelenséget a jog szintjére is le kell képezni. A fogyasztó és a gazdálkodó szervezet közötti ideális egyensúly megteremtéséhez a jog eszközeit is biztosítani kell, amely alapján a gyengébb gazdasági helyzetben lévő a fogyasztó egyenlő eséllyel léphet fel a multinacionális cégekkel szemben is.”^[19] Ahhoz, hogy ideális egyensúly jöhessen létre a fogyasztó és a gazdálkodó szervezet között, a jognak erőteljes eszközöket kell bevetni. Még kógens szabályok alkalmazása esetén is inkább csak csökkenteni, mintsem teljesen felszámolni lehet a felek közötti, eredendően egyenlőtlen helyzetet. A fogyasztó a gazdaság fontos szereplője, információhiánya, tájékozatlansága hosszú távon negatív módon hatna vissza a gazdaságra, a környezetre. A jog beavatkozása nem egyszerűen a gazdasági élet egyik jellegzetes szereplőjének az előnyben részesítését célozza, hanem a megfelelő fogyasztói döntések meghozatalának segítése révén a gazdasági fejlődés helyes irányba terelését is szolgálja azáltal, hogy a termelés valós szükségletek kielégítésére irányul. Ha nem a gyártó szuggerálja reklámkampányaival azt, hogy a potenciális vásárlónak mire van szüksége, hanem a fogyasztó megfelelő ismeretek alapján képessé válik arra, hogy felismerje valós szükségleteit, akkor több esély nyílik a fenntartható fejlődésre, a pazarlás visszafogására.

A fogyasztóvédelem jogi és ezen is túlmenő állami beavatkozást igényel a gazdaságba. Évszázados vita zajlik a közgazdászok között arról, hogy milyen előnyökkel és hátrányokkal jár a piaci viszonyokba történő állami beavatkozás. John Maynard Keynes és követői inkább a beavatkozás pozitívumait domborítják ki tanulmányaikban, míg az ún. chicagói iskola erőteljesen láttatja az állami beavatkozás hátrányait, kockázatait. A fogyasztóvédelem gyors fejlődése számára az előbb említett nézet előnyösebb, és a piaci viszonyokba történő erőteljesebb beavatkozást – témánk szempontjából a kógens szabályok intenzív alkalmazását – inkább megalapozza. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy a chicagói iskola elzárkózna a kógens normák alkalmazásától, csak az állami beavatkozás mértékét sokkal szűkebb körben ítélik elfogadhatónak. A két iskola között nem az állami beavatkozás módszerét, hanem mértékét illetően van különbség.

II. KÓGENCIA A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN

A szerződések szabályozása általában diszpozitív normákkal történik. „A kötelmi jogviszonyok túlnyomó többségét adó szerződések folytán a kötel-

[18] Fazekas, 2007, 21.

[19] Miskolczy Bodnár – Sándor, 2012, 27-28.

mek jellegadó vonásaként kell megemlíteni a diszpozitivitást. A kötelmi jogviszonyok jellemzője, hogy ezen viszonyok a felek magánautonómiájába tartozó kapcsolatok megjelenési formái, azok tartalmi meghatározása tehát alapvetően a felekre van bízva. Ebből következően a kötelmi jog diszpozitív szabályai csak abban az esetben érvényesülnek, ha az adott kérdésben a felek eltérően nem rendelkeznek, vagy egyáltalán nem rendelkeznek (azaz hallgatólagosan elfogadják a jog diszpozitív szabályát).^[20] A szerződésekre általában jellemző diszpozitív szabályozáshoz képest a fogyasztói szerződéseket kógens és a klaudikáló kógens normák szabályozzák, felülírva a szerződési szabadság általános tételét. A fogyasztói szerződések kógens szabályainak létét megalapozó körülmények között tanulmányunk az alábbiakat említi:

- a szabályok speciális védelmi funkciója,
- az állami akarat szerepe egyrészt általában a szerződések elismerésében, másrészt a szocialista korszakban gyökerező – a közérdeket erősen preferáló – megoldások körében,
- az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotása és annak hatása.

1. A szabályok speciális védelmi funkciója: a gyengébb fél védelme

Az egyes fogyasztói szerződések szabályozásának célja jelentős eltérést mutat a Ptk.-ban szereplő szerződésekre vonatkozó szabályok mögött meghúzódó jogalkotói céloktól. Az egyes szerződéstípusok kódexbeli szabályozása arra törekszik, hogy a tipikus, a gyakorlatban jellemző megoldásokat rögzítse, annak érdekében, hogy a szerződő feleknek a lehető legkevesebb kérdéstről kelljen tárgyalniuk. A kódexbeli szerződési szabályok igyekeznek egyformán figyelembe venni mindkét szerződő fél érdekét, mert ezáltal lesz a szabály mindkettőjük számára elfogadható, ami által időt és pénzt takaríthatnak meg a szerződés létrehozása során. Ez a szabályozási módszer teljes összhangban van a jogalkotónak azzal a kiinduló pontjával, hogy a felek mellérendeltek és egyenjogúak. A jogalkotó feltételezi, hogy a jellemző helyzetekre formált szabályoktól a felek közös megegyezéssel csak akkor fognak eltérni, ha ezt a konkrét élethelyzetnek valamilyen sajátossága indokolja és a jogszabályi rendelkezés félretétele mindkét fél számára elfogadható.

A vállalkozás és fogyasztó között létrejövő jogviszonyban a felek *de iure* mellérendeltek és egyenjogúak, *de facto* azonban a fogyasztó számottevően kedvezőtlenebb helyzetben van. „A fogyasztóvédelem iránti igény megjelenése összekapcsolódik annak felismerésével, hogy a gazdaságban tökéletes verseny tiszta formájában sohasem érvényesül, így a piaci kapcsolatokban sem jöhet létre a fogyasztó és az eladó között a feltételezett egyenlőségen és mellérendeltségen alapuló kapcsolat. A fogyasztó különösen a tömegfogyasztásra szánt áruk

[20] Fábíán, 2012, 11.

piacán kerül kiszolgáltatott helyzetbe. Nincs ugyanis elegendő információja ahhoz, hogy a közel azonos rendeltetésű fogyasztási cikkek között választani és érdekeinek leginkább megfelelően dönteni tudjon. Piaci döntéseiben nem elsősorban objektív szükségletei motiválják, hanem a kiterjedt reklám, valamint egyéb marketingmódszerek és külső körülmények. A vevők piacaként jellemzett fogyasztói társadalmak, s különösen a tömegesen előállított fogyasztási cikkek piacát – annak ellenére, hogy egyes közgazdászok a fogyasztó erőfölényét hangsúlyozzák – a szakértők többsége szerint valójában a fogyasztók jelentős mértékű kiszolgáltatottsága jellemzi. Ez vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a gyengébb piaci szereplő helyzetét jogi eszközökkel meg kell erősíteni a kereskedővel szemben.”^[21] A fogyasztói szerződések szabályozása ezért más elveken nyugszik, mint azoknak a szerződéseknek a szabályozása, amelyek két vállalkozás között vagy két természetes személy között jönnek létre. Az ilyen szerződésekhez képest a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződésben a fogyasztónak több jogot kell biztosítani, míg a vállalkozásra több kötelezettséget kell telepíteni. Ezzel lehet az információhiánnyal küzdő és érdekeinek érvényesítésére kevésbé képes fogyasztó helyzetén javítani a vállalkozás és a fogyasztó közötti kapcsolatban (B2C-reláció). Ez a feladat diszpozitív szabályokkal nem valósítható meg, mert az erősebb fél elérné a szabályoktól való eltérést, amely által a saját érdekeinek megfelelő tartalom elfogadására venné rá szerződő partnerét. Nem véletlen, hogy a fogyasztóvédelemben sokszor még azt is meg kell tiltani, hogy a fogyasztó önként lemondjon valamilyen, számára jogszabály által biztosított jogról.

2. Állami akarat

a. A szerződésekkel kapcsolatos állami akarat szerepe és változása általában

„Az állam, a jogrend az akaratmegegyezéshez háromféleképpen viszonyulhat: ellenségesen, közömbösen vagy támogatólag. A jog vagy megtagadja a joghatást a szerződéstől (esetleg módosított tartalommal ismeri el azt), vagy nem avatkozik be (naturális obligáció) vagy teljesen mellé áll és kikényszeríti a teljesítést, illetve kártérítéssel sújtja a szerződésszegőt. Ez a viszonyulás a társadalmi rendszertől és annak az adott időszakban fennálló konkrét politikai, társadalmi és gazdasági viszonyaitól függ.”^[22]

„A liberálkapitalizmusban a kereslet és kínálat szabad játékától és spontán dinamikus egyensúlyától várták a gazdaság zavartalan működését. Ennek következtében a szerződések fő elve a szerződési szabadság lett: bárki bárkivel szerződést köthetett. ... A szerződési szabadság tételével együtt járt a szerződések feltétlen teljesítésének a követelménye (pacta sunt servanda), amely egy-

[21] Fazekas, 2002, 282.

[22] Eörsi, 1983, 27.

részt legfőbb erkölcsi követelménnyé vált kereskedői körökben, másrészt a gazdaságilag gyengék kiszolgáltatottságát növelte.

A monopolkapitalizmusban mindkét elv jelentősen meggyengült. A szabad piac mechanizmusa a gazdasági válságok korában nem biztosította az egyenlőséget, a gazdaságilag gyengébbek bizonyos fokú védelme a tőkés rendszer érdeke lett: az állam kénytelen egyre inkább beavatkozni a szabad szerződések világába. A tömegtermelés műszaki, majd jogi szabványosításra vezetett: kialakultak előre kinyomtatott azonos szerződésformák, az ún. blankettaszerződések vagy adhéziós szerződések, amelyeket az jellemez, hogy a gazdaságilag erősebb által elkészített szerződéstervezettel kapcsolatban a gyengébb – rendszerint a fogyasztó – csak aközött választhat, hogy köt-e szerződést, vagy nem, de a szerződési feltételekbe nem sok beleszólása lehet. Az ilyen szerződésekkel az erősebb a gazdasági erejével visszaélve gyakran olyan súlyos feltételeket szab, hogy újabban a súlyos túlkapasok ellen a tőkés állam is fellép a fogyasztóvédelem jegyében. ... A kapitalizmus általános válsága a háborúival, gazdasági válságaival, inflációival arra vezetett, hogy a tőkés rendszer védelmében a szerződések feltétlen teljesítésének a következménye megrendült: előre nem látott rendkívüli események okot adhatnak a szerződés módosítására vagy éppenséggel megszüntetésére.”^[23] Eörsi Gyula szerint a modern állam a magántulajdon védelmének és egyensúlyának biztosítása érdekében egyre erőteljesebben kénytelen a magántulajdon viszonyaihoz beavatkozni, ami a közjog–magánjog dichotómiájának hanyatlásához, majd pedig az ún. "vegyes szakjog-ágazatok" megjelenéséhez vezetett, amelyek a dichotómia szempontjából komplex jellegűek.

A fogyasztói szerződések kapcsán különösen erőteljesen figyelhető meg az a jelenség, hogy az állam megtagadja az olyan szerződések elismerését, amelyek kapcsán tisztességtelenséget tapasztal, így semmisnek nyilvánítja a tisztességtelen általános szerződési feltételekkel kötött szerződéseket, és fellép a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szemben. Értelemszerűen kógensnek a Ptk. tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályai és a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2009. évi XLVII. törvény normái.

b. A szerződésekkel kapcsolatos állami akarat szerepe a szocialista korszakban

A szocialista korszak nem sorolható azon időszakok közé, amikor a fogyasztóvédelem intenzíven fejlődött. Témánk szempontjából azonban mégis kiemelés érdemel a korszaknak az a szemlélete, amely előnyben részesítette a kógens szabályozást.

A szocializmusban nagy teret kapott a tilos szerződések szabályozása. Gyakori volt a szerződések engedélyhez, hatósági jóváhagyáshoz kötése. Sok eset-

[23] Eörsi, 1983, 31-32.

ben érvényesült szerződéskötési kötelezettség. A szocialista korszakban a kiterjedt állami tulajdon miatt az állami tulajdonban álló vállalatok egymás közötti szerződéseire a kógencia volt a jellemző. „Bizonyos szerződésfajták (szállítási szerződés Ptk. 385.§ (1) bek., gazdálkodó szervezetek vállalkozási szerződésai Ptk. 401. §) körében a szabály megfordul: a főszabály a kógencia, és csak azok a rendelkezések diszpozitívek, amelyekről a jogszabály kifejezetten eltérést enged.”^[24]

Preferált személyi kör (állami lakások bérlői, biztosítottak és kedvezményezettek) támogatására alkalmazott eszközként is szerepelt az egyoldalú kógencia.

A szocialista korszakban széles körben elfogadottá vált a kógens szabályozás, és hipotézisünk szerint ez a múlt nyomokban ma is hatást gyakorol részben a kógens szabályokat bátrabban alkalmazó jogalkotókra, részben a az eltérést nem engedő szabályokat könnyebben elfogadó jogalanyokra.

1. Az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotása és annak hatása

a. Európai fogyasztóvédelmi jogfejlődés

Az Európai Gazdasági Közösség 1975-ben, a Fogyasztói Jogok Közös Piaci Magna Chartájában rögzítette a fogyasztók alapvető jogait. Fogyasztóvédelmi jogalkotási tervek sora gondoskodott az európai fogyasztóvédelmi jog intenzív fejlesztéséről.^[25] Az Egységes Európa Okmány^[26] előírta a fogyasztóvédelem figyelembevételét a döntéshozatal során. A Maastrichti Egyezmény^[27] deklarálta az önálló és teljes jogkörű fogyasztóvédelmi politikát. „Az 1993. november 1-jén hatályba lépett Maastrichti Szerződés új dimenzióba helyezte az Európai Unió fogyasztóvédelmi politikáját, azáltal, hogy 129a cikkben – az Európai Közösség történetében először – kifejezett rendelkezéseket tartalmaz a fogyasztóvédelemről. Maastricht előtt ugyanis a fogyasztóvédelmi jog harmonizálását az egységes belső piac megteremtésének érdekében, s főként azért szorgalmazták, mert a tagállamok eltérő a fogyasztóvédelmi szabályai az egységes belső piac torzulásának veszélyével fenyegettek. Ekkor még jogi alapként a Római Szerződés 100., majd – az Egységes Európai Okmány elfogadását követően – a 100a. cikkek szolgáltak. A Maastrichti Szerződés 129a cikke a fogyasztóvédelmi politikát önálló rangra emelte, lehetővé téve ezzel, hogy a fogyasztóvédelem politikája elszakadhasson az »egységes belső piac« politikájától. A jogi szabályozás formáját illetően is fejlődés figyelhető meg. Amíg az 1975-től induló első fogyasztóvédelmi programok a Római Szerződésen alapulva csak ajánlásként jelentek meg, amelyek nem bírnak kötelező erővel,

[24] Eörsi, 1983, 41.

[25] Lásd pl. Fazekas, 2007, 20-36.

[26] Single European Act 1986.

[27] A Római Szerződést 1992-ben módosító Maastrichti Egyezmény 129/A cikk.

a későbbiekben a fogyasztóvédelmi szabályozás elfogadott formájává az irányelvek váltak, amelyek kötelezik a tagállamokat, hogy nemzeti jogukat az irányelvvel összhangba hozzák. Maastricht után pedig a 129a. cikk 1. pontja lehetővé teszi fogyasztóvédelmi tárgykörben kötelező erejű rendeletek alkotását is. Az 1997-ben elfogadott Amszterdami Szerződés tartalmában fenntartotta a Maastrichti Szerződésben foglalt fogyasztóvédelmi szabályozást – formailag a 129a. cikk sorszáma 153. cikkre változott –, illetőleg tovább erősítette azt. A módosításnak köszönhetően a fogyasztópolitikát immár a horizontális politika rangjára emelve biztosítja, hogy a fogyasztópolitika céljai valamennyi más politika területére tartozó döntéshozatal során érvényesülhessenek.^[28]

b. Az európai fogyasztóvédelmi magánjog fő területei

Az európai fogyasztóvédelmi magánjogába részben a B2C relációjú szerződésekre általában – azok típusától függetlenül – irányadó normák (pl. általános szerződési feltételek^[29]) és az egyes fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok – jellemzően irányelvek, kivételesen rendeletek^[30] – tartoznak. Létezik továbbá a normáknak egy harmadik csoportja, ahová a speciális felelősségi szabályokat,^[31] a tisztességtelen magatartásokat tilalmazó normákat^[32] és az összehasonlító reklámokra vonatkozó előírásokat^[33] soroljuk.

c. A közösségi jog meghatározó szerepe a magyar fogyasztóvédelmi jogalkotásra

A fogyasztóvédelem magyarországi szabályozására az Európai Unió fogyasztóvédelmi joga már a csatlakozást megelőzően is jelentős hatást gyakorolt, és a tagállami Magyarország fogyasztóvédelmi jogalkotására is döntő hatással bír.

- A hazai fogyasztóvédelem fejlődését felgyorsította az ún. „Európai megállapodás”, amelyet Magyarország 1991-ben írt alá, és az 1994. évi I. törvénnyel hirdetett ki. Ez kifejezetten kötelezte hazánkat arra, hogy – amennyire lehetséges – a jövőbeni jogalkotás legyen kompatibilis az európai normákkal és az *acquis*-val, kifejezetten nevesítve a fogyasztóvédelem témakörét. A Cannes-ban 1995-ben elfogadott dokumentum^[34]

[28] Fazekas, 2003, 309-310.

[29] Osztovits, 2010, 53-70.

[30] Rendeletek születtek a légiutasok jogállásával kapcsolatban, pl. 2407/92/EGK tanácsi rendelet, 2408/92/EGK tanácsi rendelet 240/92/EGK tanácsi rendelet, az Európai Parlament és Tanács 261/2004/EGK rendelete. Részletesen bemutatja: Fézer, 2010, 97-126.

[31] Csécsy, 2007, 9-18.

[32] Kesler, 2007, 185-200.; Hajnal, 2007, 39-58.; Miskolczi Bodnár, 2010a, 289-328.

[33] Bacher, 2009, 279-318.

[34] White Paper on Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union, Cannes, 1995.

részletezte a társult közép- és kelet-európai országok teendőit.^[35]

- A csatlakozásig terjedő időszakban a magyar jogalkotás nagy aktivitást mutatott mind a kötelmi jog általános szabályai, mind a kötelmi jog különös része, mind az egyéb európai követelmények átvétele tekintetében.^[36]
- Az Európai Unió gyorsan fejlődő fogyasztóvédelmi jogának átvétele komoly kihívás elé állítja a tagállamok magánjogi jogalkotását. „A fogyasztókat a magánjogi szerződésekből védő jogalkotás az elmúlt negyedszázadban fokozatosan az európai uniós szervek hatáskörébe került. Az egyre intenzívebb fogyasztóvédelmi irányelvalkotás a tagállamok számára csak az irányelvek átültetése körében biztosít némi önállóságot.”^[37] Az európai irányelvek sora^[38] kijelölte a tagállamok számára a jogalkotási teendőket. A kodifikátorok számára – más jogterületekhez képest – számottevően kisebb mozgástér adódott.

Az uniós fogyasztóvédelmi szabályok a tagállamok szempontjából nézve nagyon hasonlítanak a kógens rendelkezésekhez. A tagállamok kötelesek azokat hazai jogukba átültetni. A nemzeti fogyasztóvédelmi szabályok kógens, illetőleg – a következő pontban részletesen kifejtett módon – klauzikálisan kógens volta nem csupán a tanulmányban korábban bemutatott körülmények hatására alakul

[35] A fogyasztóvédelmi szempontból kívánatosnak tartott teendőket – a fogyasztói alapjogok biztosítását, megfelelő intézményrendszer kiépítését, konzultatív mechanizmusok kialakítását, tájékoztatói és oktatási programok bevezetését, a hatékony fogyasztóvédelmi jogorvoslati mechanizmusok kialakítását és a fogyasztóvédelmi NGO-k támogatását – ismerteti az alábbi tanulmány: Fazekas, 1997b, 7-16.

[36] Miskolczy Bodnár, 2002, 61-97.

[37] A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2012 márciusában terjesztette az új Ptk. tervezett szövegét a Kormány elé. Ld. részletes előterjesztés 6. pont.

[38] A Ptk. 8:6. § [Az Európai Unió jogának való megfelelés].

E törvény:

b) a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelvnek, valamint az azt módosító 1999/34/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

d) a szervezett utazási formákról szóló 1990. június 13-i 90/314/EGK tanácsi irányelvnek;

e) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelvnek;

f) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999. május 25-i 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

g) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól szóló 2000. június 8-i 2000/31/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

h) a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról szóló 2002. június 6-i 2002/47/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

i) a nyilvános vételi ajánlatról szóló 2004. április 21-i 2004/25/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

q) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2011. október 25-i 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja.

ki, hanem az is meghatározó, hogy a tagállami jogalkotónak számot kell adnia jogharmonizációs tevékenységéről, melynek elmulasztása, vagy nem megfelelő teljesítése kötelezettségszegési eljárást von maga után.

III. A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉSEK KLAUDIKÁLÓAN KÓGENS SZABÁLYAI ÉS AZOK MAGYARÁZATA

A klauzikálón kógens jogi norma nem „kőbe vésett” abban az értelemben, hogy a szerződésben el lehet térni attól, de a szerződési rendelkezésnek kedvezőbbnek kell lennie a fogyasztóra nézve, mint a jogi norma tartalma, különben érvénytelen. A kógenciára csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.

A magyar jogalkotó bizonyos esetekben nem a tiltást fogalmazza meg a fogyasztóra hátrányos eltérésre vonatkozóan, hanem eleve rögzíti az ilyen rendelkezés semmisségét, mint a jogszabályi elvárásokba ütköző magatartás jogkövetkezményét. Erre már a kódex korábbi szövegében is találhattunk példát, amit az új Ptk. is fenntart.^[39] A kodifikáció eredményeképpen bővült azoknak az eseteknek a listája, amikor a jogalkotó által elvárttal össze nem egyeztethető megoldást a Ptk. semmisnek nyilvánítja.^[40]

Bár kivételesen a szocialista korszak jogalkotásában is találhatunk példát ún. sántikáló kógenciára, de megítélésünk szerint az Európai Uniónak van nagy szerepe abban, hogy a fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok zöme nem kógens, hanem klauzikálón kógens.

A fogyasztóvédelem fejlesztése és az egységes belső piac megteremtése az európai jogalkotónak két fontos célkitűzése, amelyek között nincs mindig teljes összhang. Az egységes belső piac megteremtése minden tagállamra egyformán kötelező szabályokat igényelne. A fogyasztóvédelem szintje azonban jelentős különbséget mutat az egyes tagállamokban.

Az európai jogalkotó eredeti célja a fogyasztóvédelem területén az átlagtól elmaradó országok felzárkóztatása volt, ezért az irányelvekben^[41] minimumkövetelményeket fogalmaztak meg, amelyeknél a tagállamok hatályban tarthat-

[39] Semmisnek minősült a szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel [Ptk. 6:103. § (3) bek.], és a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel is, mivel erre is alkalmazni kell a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat [Ptk. 6:103. § (1) bek.].

[40] Semmis a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben:
 – a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltérő kikötés,
 – a pénztartozás idő előtti teljesítését kizáró kikötés (Ptk. 6:131. §),
 – az olyan kikötés, amely a fogyasztóra a pénztartozás idő előtti teljesítéséből közvetlenül fakadó költségeken kívüli terhet ró (Ptk. 6:131. §),
 – az a kikötés, amely a hibás teljesítésről szóló fejezetnek a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el [Ptk. 6:157. § (2) bek.].

[41] Osztovits, 2006; Király, 2001, 135.

tak, vagy hatályba léptethettek a fogyasztó számára kedvezőbb előírásokat is.

A fogyasztók helyzetének javítása mellett az európai jogalkotó a belső piac egységére is törekszik. Bizonyos fogyasztóvédelmi területeken azt szeretné elérni, hogy valamennyi tagállam fogyasztói azonos helyzetbe kerüljenek, és valamennyi tagállam vállalkozói azonos követelményekkel szembesüljenek. Ez a célkitűzés – az európai átlagtól leszakadó tagállami jogok felzárkóztatását szolgáló minimumharmonizáció mellett – bizonyos területeken korlátokat is felállított. A maximumharmonizáció határokat jelöl ki, amelyeket a nemzeti jogalkotó nem léphet át. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok felsorolása és az egyes magatartások leírása valamennyi tagállamban azonos kell, hogy legyen.

IRODALOM

- Bacher Gusztáv (2009): Az összehasonlító reklám. In: Tóth Tihamér (szerk.): *A reklám-jog nagy kézikönyve*. Complex, Budapest.
- Bencsik András (2016): *A fogyasztóvédelem közjogi keretei*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Chronowski Nóra (2010): Szolidaritás az Alkotmányban és azon túl? In: *Közjogi Szemle*. 2010/1. sz.
- Csécsy Andrea (2007): Hibás termék által okozott károk. A termékfelelősség jogintézménye az USA és az Európai Unió jogában. In: Szikora Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*. Debreceni Egyetem ÁJK–Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.
- Hajnal Zsolt (2007): A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozásának koncepcionális kérdéseiről. In: Szikora Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*. Debreceni Egyetem ÁJK–Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.
- Eörsi Gyula (1983): *Kötelmi jog. Általános rész*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fábián Ferenc (2012): *A kötelmi jog általános része*. Patrocinium, Budapest.
- Fazekas Judit (1995): *Fogyasztói jogok – fogyasztóvédelem*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Fazekas Judit (1997): Consumer Access to Justice Systems in Central and Eastern European Countries. In: Cserba Lajos (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Gáspárdy László professzor 60. születésnapjára*. Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért, Miskolc.
- Fazekas Judit (2003): A fogyasztóvédelem fejlődése a Novotni Zoltán professzor halála utáni időszakban. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *In memoriam Novotni Zoltán*. Novotni Alapítvány a Magánjog fejlesztéséért, Miskolc.
- Fazekas Judit (2007a): *Fogyasztóvédelmi jog*. Complex, Budapest.
- Fazekas Judit (2007b): Harmonisation of the Hungarian Consumer Law with the EU Legislation. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus XIV*.
- Fazekas Judit (2013): A hibás teljesítés szabályai az új Polgári Törvénykönyvben. In: Grad-Gyenge Anikó (szerk.): *Szociális elemek az új Ptk.-ban*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

- Lévayné Fazekas Judit – Lévay Miklós (2017): A fogyasztóvédelem alkotmányossági kérdéseiről és a magyar fogyasztóvédelmi intézményrendszer változásairól. In: Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Fézer Tamás (2010): Idegenforgalom, utazási és utazásközvetítő szerződések. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - európai kitekintéssel*. Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.
- Kesler, Jürgen (2007): A tisztességtelen kereskedelmi praktikákról szóló irányelv. In: Vörös Imre (szerk.): *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem*. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Madai Sándor (2007): Fogyasztóvédelmi büntetőjog? In: Szikora Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének közös kiadványa, Debrecen.
- Miskolczi Bodnár Péter (2002): A magyar kereskedelmi jog differenciált múltbéli és jövőbeli fejlődése. In: Bíró György (szerk.): *A magyar magánjog az európai jogfejlődés áramában*. Novotni Kiadó, Miskolc.
- Miskolczi Bodnár Péter (2007) : A fogyasztók megtévesztésének egyes kérdései a GVH gyakorlatában. In: Szikora Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének közös kiadványa, Debrecen.
- Miskolczi Bodnár Péter (2010a): A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalma. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - Európai kitekintéssel*. Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.
- Miskolczi Bodnár Péter (2010b): A versenyjog a fogyasztóvédelem szolgálatában. In: Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása*. Patrocinium, Budapest.
- Miskolczi Bodnár Péter (2012): Utazási szerződések. In: Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog európai gyökerű magyar szabályozása II*. Patrocinium, Budapest.
- Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: *A fogyasztóvédelmi jog európai gyökerű magyar szabályozása I*. Patrocinium Budapest 2012.
- Miskolczi Bodnár, Péter (2014): Fogyasztói adásvétel. In: Erik Stenpien: (zost.): *Kúpna zmluva – História a súcasnost II*. Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Kassa.
- Miskolczi Bodnár Péter (2016): A fogyasztóvédelem a jogágak rendszerében. In: Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István (szerk.): *Fogyasztóvédelmi jog I*. Patrocinium, Budapest.
- Osztovits András (2006): *Európai fogyasztóvédelmi magánjog. Jogsabálygyűjtemény*. HVG-ORAC, Budapest.
- Osztovits András (2010): Az általános szerződési feltételek a fogyasztói szerződésekben, a tisztességtelen szerződési feltételek megítélése. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog - európai kitekintéssel*. Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.
- Sári János – Somody Bernadette (2008): *Alapjogok. Alkotmánytan II. 4., átdolgozott kiadás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Vörös Imre (szerk.) (2007): *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem*. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Varga Nelli (2010): A fogyasztóvédelem intézményrendszere. In: Szikora Vera (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel*. Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen.